

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, Δ.Φ.
Διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

Εδώ και μια εικοσαετία ασχολούμαι με το θέμα του νερού και πως αυτό αντιμετωπίστηκε διαχρονικά στο πλαίσιο του λαϊκού πολιτισμού. Έτσι έχω δημοσιεύσει μια μελέτη για τα υδραγωγεία και την ίδρυση των οικισμών στον τόμο «Νερό πηγή Ζωής, Κίνησης και Καθαρισμού», Πρακτικά του ομότιτλου συνεδρίου του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, μία μεγάλη μελέτη για τις βιοτεχνίες του νερού στην περιοχή Βελεστίνου Θεσσαλίας, όπου μιά ιερή πηγή, η Υπέρεια, που την υμνεί ο Σοφοκλής ως «*νάμα θεοφιλέστατον*» και που άρδευε μέχρι πρόσφατα (1997) την περιοχή, στέρησε με τις «φροντίδες» των κατοίκων, ένα άρθρο για την αρχαία πηγή της Κορίνθου Πειρήνη και μικρότερα άρθρα για παραδόσεις που αναφέρονται σε γνωστές και μικρότερες πηγές, όλες το ίδιο σημαντικές για την ίδρυση, ανάπτυξη ή εξαφάνιση ενός οικισμού. Σημειώνω ότι οι παραδόσεις και τα έθιμα που αφορούν στο νερό και γενικότερα οι εκδηλώσεις σεβασμού και λατρείας για το στοιχείο αυτό της φύσης, είναι πάμπολλες στον «*πολυδίψιον*» ελληνικό χώρο¹, ιδιαίτερα στα άνυδρα νησιά, όπου κατά τον ποιητή (Οδ. Ελύτης)

*λίγο το νερό για να τό 'χεις Θεό
και να κατέχεις τί σημαίνει ο λόγος του.*

Μέσα στις στέρνες:

*Εδώ στο χώμα ρίζωσε μια στέρνα,
μονιά κρυφού νερού που θησαυρίζει..
(Γ. Σεφέρης, Στέρνα)*

---

¹ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τ.

Θα προσπαθήσω μέσα στα χρονικά περιθώρια που μου δόθηκαν να σας δώσω την εικόνα που συγκροτείται μέσα από τα στοιχεία που ο λαϊκός πολιτισμός διέσωσε για το νερό και παρέδωσε μέχρι σήμερα ως μνήμη ή ως εθιμική διαδικασία.

Το νερό ένα από τα κύρια στοιχεία της φύσης που συνδέεται πρακτικά με τη ζωή και για τον λόγο και μόνον αυτόν έχει σχέση με τη λατρεία, τη μαγεία και ένα πλήθος από δεισιδαιμονικές συνήθειες, που σκοπό έχουν να εξασφαλίσουν τη μεγαλύτερη ωφέλεια από τις ευεργετικές του δυνάμεις και να αποτρέψουν τις τυχόν βλαπτικές ενέργειες από τη μόλυνση ή τη στέρησή του.

Η παρουσία πηγής είναι γνωστό ότι σχετίζεται με αγίους (αγιάσματα, αγιονέρια), στοιχεία, δράκοντες και δράκους² που το προστατεύουν ή το δεσμεύουν, νεράιδες³, που εξωραΐζουν τις πηγές, λάμιες που προκαλούν ζημιές κ.ά. Το νερό, λοιπόν, ξεδιψάει-ποτίζει, θεραπεύει, αγνίζει-καθαίρει- σώζει αλλά και καταστρέφει (πλημμύρα), πνίγει, μολύνει.

---

² Τοπωνύμια όπως Δρακονέρι, Δραγονάρα, Δρακόλιμνη, Δρακόλακκος κ.ά. υπάρχουν πολλά στον ελληνικό χώρο.

³ Μυθικά όντα που κατοικούν κοντά σε πηγές, σε μύλους, σε πηγάδια, σε βρύσες και σε γεφύρια. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τ.

Ύδωρ, νεαρόν, νερό είναι σε όλα τα συστήματα κοσμογονίας και τις θρησκείες που τα δημιούργησαν πηγή δύναμης και ζωής και εξασφαλίζει την αθανασία. Το αρχέτυπό του είναι το «ζών ύδωρ», το «αθάνατο νερό» της παγκόσμιας κοσμολογίας. Στην αρχαία Ελλάδα η λατρεία των πηγών, λιμνών και ποταμών προϋπήρχε της θρησκευτικής μυθολογίας-κοσμογονίας και οι μύθοι για τα «όρκια» και «στύγια» ύδατα για νύμφες και δαίμονες των νερών (Θέτις, Νηρεύς, Τρίτων, Γλαύκος, Πρωτέας, Πηνειός, Αχελώος) είναι άπειρες. Την ίδια περίοπτη θέση κατέχει το νερό στην ιουδαϊκή μυθολογία η οποία περνάει και στον χριστιανισμό, ως ευλογία θεού, αρχή της δημιουργίας, μορφή θεοφάνειας. Το ισλάμ επίσης θεωρεί το νερό δώρο του θεού και μέσον καθαρμού.

Η διψασμένη γη παρουσιάζεται ως εξής:

«Ιδού γαρ πρόκειται αύτη ως μήτηρ, εξηραμμένους έχουσα τους μαστούς. Ως γαρ εκείνης οι μαστοί γάλακτος απορούντες, θάντον προεφέρουσι τω βρέφει, ούτω και η γη, τας άύλακας αυτής αμοίρους υγρότητος προβαλλομένη, μαρασμόν εμποιεί τη χλόη και φθοράν τοις γεννήμασιν φέρει, και λιμόν ημίν επαπειλεί και θάνατον. Ο γαρ εκ της ξηρότητος καύσων, καθάπερ τις διακαής πυρετός, τα βλαστήματα μαράνας, αφανισμόν προμηνύει των γεννημάτων αυτής».

“Θα δείτε και το βδέλυγμα της ερημώσεως να στέκεται εκεί που δεν πρέπει... Τα δεινά που θα συμβούν τότε θά 'ναι τέτοια που δεν ξαναγίναν ως τώρα από τότε που δημιούργησε ο Θεός τον κόσμο, ούτε και θα ξαναγίνουν. Όσο για την ημέρα εκείνη και τη στιγμή που θα γίνουν αυτά, κανείς δεν ξέρει ούτε οι άγγελοι στον ουρανό ούτε ο ίδιος ο Υιός παρά μόνον ο Πατέρας” (Αποκάλυψις).

Η οικολογική συνείδηση και συμπεριφορά ως ανάγκη για την προστασία της ισορροπίας στο φυσικό περιβάλλον προέκυψε από τη στιγμή που η ανθρώπινη παρέμβαση για την επωφελέστερη για τον ίδιο “αξιοποίηση” των φυσικών πόρων διατάραξε αυτή την ισορροπία και δημιούργησε προβλήματα. Βεβαίως και η ίδια η φύση δημιουργεί για άγνωστους σε μας λόγους αρρυθμίες στην λειτουργία των επιμέρους μηχανισμών της με αποτέλεσμα να διαταράσσεται η ομαλή συμβίωση των εμβίων όντων πάνω στον πλανήτη μας. Οι σεισμοί, οι πλημμύρες και άλλα φυσικά φαινόμενα, που συνέβαιναν πάντοτε χωρίς την οποιαδήποτε, κατά

τεκμήριο, παρέμβαση του ανθρώπου αντιμετωπίζονταν από τον θεοσεβή άνθρωπο (αρχ. δεισιδαίμονα) με δέος και οι προσπάθειές του πάντοτε κατέτειναν στον εξευμενισμό των δυνάμεων που κρατούσαν τα κλειδιά της λειτουργίας των φυσικών νόμων. Θεοί και ημίθεοι, ήρωες και καταστερισθέντες θνητοί ασχολήθηκαν με την αντιμετώπιση προβλημάτων οικολογικού χαρακτήρα. Όμως η ανθρώπινη παρέμβαση ήταν πάντοτε περιορισμένη, με σεβασμό και κυρίως φόβο στους νόμους του σύμπαντος. Κι αυτό γιατί υπήρχε εδραιωμένη η αντίληψη ότι η τιμωρία για κάθε υπέρβαση θα ήταν σκληρή. Η εμπέδωση του σεβασμού στους νόμους του Σύμπαντος είναι βασική αρχή που διαπερνάει την παραδοσιακή κοσμοαντίληψη και γίνεται ο μηχανισμός πρόληψης για παρεμβάσεις που θα διακινδύνευαν την λεπτή ισορροπία. Κατά την ίδια εξάλλου αντίληψη και πίστη ο Θεός, ο οποίος στερέωσε *“την γην επί των υδάτων”* γνωρίζει και τη λειτουργία αυτού του υπέροχου μηχανισμού. Ο *“πάντα εν σοφία ποιήσας”* είναι Εκείνος γνωρίζει κατά τον αποκαλυπτικό λόγο του Ιωάννη και πότε το καλοκουρδισμένο από το χέρι Του σύμπαν θα αρχίσει να απορρυθμίζεται. Όμως, γιατί ο λόγος της Αποκάλυψης, συμβολικός, από το μακρινό παρελθόν με προβολή στο άγνωστο μέλλον φαντάζει σήμερα πίο οικείος. Είναι σαν να αναγνωρίζουμε συγκεκριμένες σκηνές από το άνοιγμα των σφραγίδων: *Και ο πρώτος εσάλπισεν και εγένετο χάλαζα και πυρ μεμιγμένα εν αίματι και εβλήθη εις την γην και το τρίτον της γης κατεκάη, και το τρίτον των δένδρων κατεκάη, και πας χλωρός χόρτος κατεκάη (Αποκάλυψις, Η,7). Και είδον, ότε ήνοιζεν την σφραγίδα την έκτην, και σεισμός μέγας εγένετο, και ο ήλιος εγένετο μέλας ως σάκκος τρίχινος, και η σελήνη όλη εγένετο ως αίμα. // Και οι αστέρες του ουρανού έπεσαν εις την γην, ως συκή βάλλει τους ολύνθους αυτής, υπό ανέμου μεγάλου σειομένη, // και ο ουρανός απεχωρίσθη ως βιβλίον ελισσόμενον, και παν όρος και νήσος εκ των τόπων αυτών εκινήθησαν (Αποκάλυψις, ΣΤ, 12-16).*

Κι εδώ δεν είναι η Τεχνολογία και η πρόοδος της Επιστήμης, που μας φταίει. Η επιστημονική αλήθεια ποτέ δεν έβλαψε την ανθρωπότητα. Υπάρχει ακόμη καιρός να εμπιστευτούμε τόσο την επιστήμη και την εξ αυτής απορρέουσα τεχνολογία όσο και το χέρι που *“συντόνισε”* το θαυμαστό σύμπαν και να το αφήσουμε να μας οδηγήσει με ασφάλεια μακριά από *“την ημέρα εκείνη και τη στιγμή που θα γίνουν αυτά”* που *“κανείς δεν ξέρει ούτε οι άγγελοι στον ουρανό»*. Ως τότε ο ανήσυχος λόγος της Εκκλησίας για την ανάγκη προστασίας του απειλούμενου από την ανθρώπινη παρέμβαση γήινου οικοσυστήματος εξακολουθεί να είναι παραμυθητικός, διδακτικός και ο μόνος αξιόπιστος.

Η σημασία του νερού οδήγησε σε μια σειρά ενέργειες και έργα που σκοπό έχουν να εξασφαλίσουν την επάρκειά του με την αποθήκευσή του και την διοχέτευσή του για την ικανοποίηση συγκεκριμένων αναγκών. Στέρνες, πηγάδια, υδραγωγεία, αυλάκια, κανάλια, βρύσες-κρήνες έργα ζωτικής σημασίας για την επιβίωση των πληθυσμών. Αυτά τα μνημεία των προσπαθειών του ανθρώπου για την εξασφάλιση του νερού στην περιοχή Μεραμπέλλου, που εδώ και χρόνια με περισσή φροντίδα αποτύπωσε με τον φακό της μηχανής του ο Νίκος Καστρινάκης, αποφασίσαμε να παρουσιάσουμε με σκοπό να τα διασώσουμε από τη φθορά του χρόνου. Γιατί, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Claude Levi-Strauss, (Κοιτάζω, ακούω, διαβάζω, σ. 191):

«Τα πάθη των ανθρώπων, ιδωμένα μέσα από το πρίσμα περισσοτέρων χιλιετιών, γίνονται ένα. Ο καιρός ούτε προσθέτει, ούτε αφαιρεί τίποτε από τους έρωτες και τα μίσση που έχουν νιώσει οι άνθρωποι, αλλ' ούτε από τις εργασίες, τους αγώνες και τις ελπίδες τους. Άλλοτε και τώρα, μένουν πάντα ίδια. Αν εξαλείφονταν τυχαία δέκα και είκοσι αιώνες ιστορίας, η γνώση μας σχετικά με την ανθρώπινη φύση δεν θα άλλαζε σε τίποτα. Η μόνη ανεπανόρθωτη απώλεια θα ήταν αν χάναμε τα έργα, που γέννησαν αυτοί οι αιώνες. Γιατί οι άνθρωποι διαφοροποιούνται και υπάρχουν μόνο μέσα από τα έργα τους. Όπως το μαρμάρινο άγαλμα που γέννησε το μάρμαρο, τα ερείπια, η μνήμη, εκείνα και μόνο εκείαν μαρτυράνε πως στο κύλισμα του χρόνου, ανάμεσα στους ανθρώπους, κάτι πραγματικά συνέβη».

Ο δομημένος χώρος με την αργή προσαρμογή του στις ραγδαίες αλλαγές, καθώς διατηρεί τις περισσότερες φορές στοιχεία και χαρακτηριστικά προηγούμενων εποχών, αποτελεί σημαντικό φορέα πληροφοριών για την αναπαράσταση των κοινωνικών δομών, των τεχνικών, των λειτουργιών και συμβολισμών που εξυπηρετεί διαχρονικά. Ουσιαστικά είναι φορέας ιδεολογίας, αισθητικής και αντανάκλα την κοινωνική ζωή για χρόνο πολύ μεγαλύτερο από την πραγματική του ζωή και τροφοδοτεί τη συλλογική μνήμη με στοιχεία που μας οδηγούν στα ίχνη της ιστορίας, του πολιτισμού και της κοινωνίας που τον χρησιμοποίησε για την κάλυψη των αναγκών της. Η προσέγγιση του χώρου από την πλευρά της λαογραφίας, η οποία

βασίζεται στη συλλογική μνήμη, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τις παραδόσεις και τις λαϊκές διηγήσεις θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τις ανάγκες και τις προτεραιότητες που εξυπηρέτησαν οι επεμβάσεις συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων στο χώρο. Το σχήμα ενός οικισμού, η θέση του ναού σε σχέση με τα υπόλοιπα σπίτια, οι κοινόχρηστοι χώροι, η οχύρωση ή μή, ο προσανατολισμός του υπα-κούουν σχεδόν νομοτελειακά σε κάποιες διαχρονικές αρχές. Ο οικισμένος χώρος απο-τελεί μιά οικονομική, κοινωνική και συμβολική πραγματικότητα.

Η επιβίωση και ανάπτυξη ενός οικισμού εξαρτάται από την πρόνοια των κατοίκων του για αποτελεσματική αντιμετώπιση προβλημάτων που προέρχονται είτε από το φυ-σικό περιβάλλον ή από εξωγενείς παράγοντες. Ο Βιτρούβιος (1^{ος} αιώνας π.Χ.) στο πρώτο βιβλίο του έργου του “De Architectura” κάνει ιδιαίτερο λόγο για τη σημασία της επι-λογής της θέσης, του προσανατολισμού, του κλίματος και γενικώς όλων εκείνων των παραγόντων που απαιτούνται για την ίδρυση μιάς πόλεως. Η παρουσία, για παράδειγμα, έλους σε μικρή απόσταση από τον οικισμό αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα, το οποίο έπρεπε να επιλυθεί, προκειμένου να εξασφαλισθεί η απρόσκοπτη ανάπτυξή του.

Τίποτε δεν είναι τόσο μακριά από την πραγματικότητα από την συχνά εκφραζόμενη άποψη ότι στις παραδοσιακές κοινότητες η έλλειψη σχεδιασμού και προγραμματισμού «επί χάρτου» οδηγούσε κάθε φορά σε τυχαίες λύσεις. Το γεγονός ότι οι περισσότεροι οικισμοί δημιουργήθηκαν με τη βοήθεια εσωτερικών αγράφων κανονισμών οι οποίοι υπαγόρευαν, ανάλογα με τα οικονομικά και κοινωνικά κριτήρια που ίσχυαν κάθε φορά, τη μία ή την άλλη λύση δεν σημαίνει ότι δημιουργήθηκαν κατά τύχη. Για την επιλογή του χώρου εγκαταστάσεως ενός οικισμού η εξασφαλισμένη ύδρευσή του αποτελούσε το πρώτο κριτήριο. Το υγιεινό κλίμα, η οχυρή θέση (φυσική ή τεχνητή: κάστρα,) και η δυνατότητα επικοινωνίας με άλλο οικισμό ακολουθούσαν με σειρά προτεραιότητας στην αξιολόγηση των σχετικών κριτηρίων. Η ανάπτυξη ενός οικισμού επιτυγχάνεται με την εξασφαλισμένη ύδρευση και άρδευση των καλλιεργειών, την φυσική ή τεχνητή οχύρωσή του (κάστρα, πύργοι) και τους ελεγχόμενους δρόμους επικοινωνίας (βίγλες, καραούλια). Χωρίς αυτά τα τρία στοιχεία δεν είναι δυνατή, ιδιαίτερα σε ταραγμένες περιόδους, η επιβίωσή του.

Επίσης η παρουσία ερπετών ή επιβλαβών εντόμων σε μιά περιοχή αποτελούσε μεγάλο πρόβλημα για τους κατοίκους. Γνωρίζουμε ότι από την αρχαιότητα ανάλογα προβλήματα αντιμετωπίζονταν συνήθως με τη βοήθεια της απολυμαντικής φωτιάς, όπως δίδαξε πρώτος ο Ηρακλής με την

εξυγείανση του έλους της Λέρνης, που μάστιζε την περιοχή. Με ανάλογο τρόπο αντιμετωπίζονταν δηλητηριώδη ερπετά, ιδιαίτερα στα νησιά, πολλά από τα οποία είναι γνωστά ως Οφιούσσες ή Φιδούσσες. (Η Κύθνος, η Ρόδος, η Τήνος, η Χίος, η Κύπρος κ.ά. νησιά, όπως παραδίδουν οι αρχαίοι συγγρα-φείς ήταν γνωστά για τα φαρμακερά και πολλά φίδια και τους σκορπιούς. Βλ. **Ν. Γ. Πολίτου**, Παραδόσεις, τ. Β΄, σ. 692 και στην ενδιαφέ-ρουσα μελέτη του καθηγητή **Στεφ. Δ. Ημέλλου**, Η απουσία θηρίων και φιδιών από τα νησιά, Λαογραφικά, τ. Α΄. Δημώδεις Παραδόσεις, Αθή-να 1988, σ. 191-192 και 199-200).

Στην Τήνο, που, όπως αναφέρει η παράδοση, «ήταν ακατοίκητη, κι είχε μεγάλα ρουμάνια και πολλά θηρία», οι πρώτοι οικιστές της *«ηβάλαν φωτιά στα ρουμάνια, κι όσο καιγόταν τα ρουμάνια τα φίδια ησφυρίζαν κ' ηφεύγαν στα β' νά»*. Ο οικολογικός τρόπος της εξαφάνισης των φιδιών από τους πελαργούς, γνωστός από την αρχαιότητα, φαίνεται να επιφέρει την ισορροπία στον ελληνικό χώρο με την αισθητή μείωση των επιβλαβών ερπετών. Στη Θεσσαλία μάλιστα, όπου το πρόβλημα εξαιτίας των ερπετών ήταν ιδιαίτερα οξύ, οι πελαργοί απολάμβαναν ιδιαίτερες τιμές και προστατεύονταν από τους κατοίκους. Ο Πλούταρχος γράφει ότι *«Θεσσαλοί πελαργούς, ότι πολλούς όφεις της γης αναδιδούσης επιφανέντες εξώλεσαν άπαντας. Διό και νόμον έθεντο φεύγειν, όστις αποκτείνη πελαργόν»*(= Οι Θεσσαλοί προστάτευαν τους πελαργούς επειδή εξαφάνισαν τα πολλά φίδια που έβγαιναν από τη γη τους. Για το λόγο αυτόν εθέσπισαν και νόμο να διώκετε, όποιος σκοτώνει πελαργόν).

Η ενόχληση από την παρουσία δηλητηριωδών ερπετών για τους κατοίκους ορι-σμένων περιοχών ήταν τόσο μεγάλη που, εκτός των πελαργών, χρησιμοποίησαν, κατά το παράδειγμα των Θεσσαλών, μαγικά μέσα ή κάλεσαν, σύμφωνα με το μύθο, Θεσσαλό για να εφαρμόσει τα μαγικά του μέσα. Ανάλογος μύθος αναφέρεται στη μετάκληση στη Χίο, γνωστή ως Φιδούσσα, για τον ίδιο λόγο, του περίφημου κυνηγού Ωρίωνα από τη Βοιωτία.. Το αξιοσημείωτο και στις δύο περιπτώσεις είναι το γεγονός ότι και οι δύο μυθικοί ήρωες τιμήθηκαν για τις σημαντικές υπηρεσίες τους προς τους συνανθρώπους τους και μετά το θάνατό τους *«κατηστερίσθησαν»* δόθηκε δηλαδή το όνομά τους σε αστέρια. Το παράδειγμα της απαλλαγής του φυσικού χώρου από επιβλαβή ερπετά είναι απλώς ενδεικτικό για τους πολλούς και ποικίλους παράγοντες που επηρεάζουν την εγκατάσταση ενός οικισμού προκειμένου να εξελιχθεί ομαλά και να αναπτυχθεί.. Ωστόσο, βασικός παράγων για την εγκατάσταση ενός οικισμού σε συγκεκριμένο χώρο είναι η εξασφάλιση νερού για τις ανάγκες των κατοίκων του και η ασφάλειά του απέναντι σε εξωτερικούς εχθρούς (πειρατές, παντοειδείς επιδρομείς κλπ.). Η ανάγκη για επάρκεια νερού προηγείται μάλιστα και της ασφαλείας του οικισμού από εχθρικές επιδρομές, λαμβανομένου υπ'όψιν του γεγονότος ότι συχνά η διακοπή του νερού με την καταστροφή των αγωγών ή τη δηλητηρίαση του ύδατος υδραγωγείου οδηγεί σε παράδοση ακόμη και καλά οχυρωμένου οικισμού.

Οι παραδόσεις που αναφέρονται στο νερό ανήκουν σε περισσότερες από μία κατηγορίες, εφ'όσον

σχετίζονται με: αρχαία κτίρια, Βασιλιάδες-Ρηγάδες βασιλόπουλα, στοιχειά, παλαιές ιστορίες, χώρες και τόπους, κτίσεις πόλεων, κεφαλάρια, Βουλιαγμένους τόπους αλλά και με θαύματα αγίων. Η αχρονική εξ άλλου διάσταση της μεγάλης σημασίας του νερού έχει συχνά οδηγήσει στη δημιουργία ασαφών ορίων και με το Παραμύθι και το τραγούδι, αφού υπολανθάνει ως συνεκτικός ιστός ο μύθος της προαιώνιας προσπάθειας του ανθρώπου να εξασφαλίσει την εύνοια ή να τιθασεύσει το δαίμονα του νερού **Νικολάου Πολίτου**, Παραδόσεις τ. Α΄, εν Αθήναις 1904

Ειδικότερα υπάρχουν παραδόσεις που αναφέρονται στην ανίχνευση πηγής και τη δημιουργία κρηνών, υδραγωγείων, πηγαδιών, παραδόσεις, που έχουν σχέση με την παρουσία, μετατόπιση ή εξαφάνιση μεγάλης παροχής πηγών (Κεφαλάρια – Κεφαλόβρυσσα, Νερομάνες) καθώς και παραδόσεις-παραμύθια-τραγούδια που σχετίζονται με τη λειψυδρία και τους τρόπους αντιμετώπισεώς της.

Οι παραδόσεις που αναφέρονται στην ανίχνευση πηγής προκειμένου να εγκατασταθεί κοντά της ένας οικισμός είναι πολλές. Η ανακάλυψη πηγής γίνεται από ειδικά πεπειραμένα άτομα, που παρατηρούν την χλωρίδα μιάς περιοχής, τον αέρα της και τα γύρω πετρώματα. Οι αρχαίοι Έλληνες γνώριζαν την *υδροφαντικήν* (τρόπους ανεύρεσης πηγής ύδατος) ή *υδρομαστευτικήν* (=τρόπους άντλησης ύδατος) ή *υδροσκοπικήν*, δηλαδή την τέχνη της ανίχνευσης πηγής νερού, του υδροσκόπου, ο οποίος ήταν προικισμένος με ειδικές ικανότητες. Κατά τη λαϊκή αντίληψη οι υδροσκόποι αντιλαμβάνονται την υπόγεια ροή του νερού κάτω από τα πόδια τους είτε από τη βουή του είτε από τον κραδασμό του εδάφους. Αλλά και τα ζώα του κοπαδιού και κυρίως τα τραγιά ή τα νοήμονα άλογα, τα οποία σκοπίμως ταΐζουν με κριθάρι για να διψάσουν, μπορούν να ανακαλύψουν πηγή νερού. Η εικόνα του αλόγου που κτυπάει με την οπλή του σε συγκεκριμένο σημείο και από εκεί ξεπηδάει νερό μας είναι γνωστή από την αρχαιότητα. Μιά από τις πιο ονομαστές πηγές της αρχαιότητας που την υμνεί ο Σοφοκλής ως «νάμα θεοφιλέστατον» (νέρο αγαπητό στους θεούς) η Υπέρεια Κρήνη, σημερινό Κεφαλόβρυσσο του Βελεστίνου συμβολίζεται σε νομίσματα με ίππο.

Εικ. 4. Νόμισμα Φερών

Οι σχετικές παραδόσεις είναι πολλές και προέρχονται από τον ηπειρωτικό ελληνικό χώρο και κυρίως από περιοχές που διαθέτουν σημαντικές σε ποσότητα νερού πηγές. Αναφέρω ενδεικτικά παράδοση από τα Πράμαντα:

« Το χωριό μας ήταν χτισμένο πριν από το 1821 στη θέση «Χρηστούς» που λεγόταν μετόχι. Στη θέση που είναι σήμερα το χωριό από το μετόχι εβόσκουσαν τα γιδοπρόβατα. Εδώ στο δάσος. Μιά μέρα ένα τραγί καθώς βγήκε από την πατουλιά (λόχμη) είχε τα γένεια του βρεγμένα κι αμέσως οι

τζομπά-νηδες βρήκαν το νερό των Πραμάντων. Αφού βρέθηκε το νερό άρχισαν οι τζομπάνηδες σιγά-σιγά να χτίζουν καλύβες».

Η εξασφάλιση νερού για τις ανάγκες των κατοίκων (πόσιμο, για οικιακή χρήση) και της παραγωγής (γεωργία, κτηνοτροφία, μεταποίηση των προϊόντων), απαραίτητη προϋπόθεση για την ίδρυση ενός οικισμού, δεν παύει να αποτελεί διαρκή φροντίδα των κατοίκων του και κατά τη διάρκεια της ζωής του οικισμού. Η προστασία της πηγής αποτελεί κύριο μέλημα της κοινότητας.

Στις περιοχές που μαστίζονται από λειψυδρία η αναζήτηση νέων πηγών νερού είναι αγωνιώδης, πράγμα που καθρεφτίζεται στις δοξασίες και παραδόσεις των κατοίκων του, στις οποίες οι εχθρικές δυνάμεις σχεδόν πάντοτε επιβουλεύονται τις πηγές. Σύμφωνα, λοιπόν με σχετικές παραδόσεις την μοναδική πηγή στην περιοχή διαφεντεύει δράκοντας ή δράκος και δεν αφήνει το νερό ελεύθερο να δροσίσει τους κατοίκους ή να ποτίσει τη γη. Ο Δράκος αυτός συγκατατίθεται να αφήσει για λίγες μόνο ώρες της ημέρας το νερό, αφού τον «ταΐσουν» με ανθρώπινο κρέας και μάλιστα νεαρής ηλικίας. Με την παρέμβαση υπεράνθρωπης δύναμης, του σατανά ή δρακοντοκτόνου αγίου (Γεωργίου, Δονάτου, Ρηγίνου κ.ά.) απαλλάσσεται ο πληθυσμός από το μαρτύριο της λειψυδρίας και αφήνεται το νερό να κυλήσει άφθονο .

καταραμένο φίδι

Το τραγούδι του Άη Γιώργη

Άγιε μου Γιώργη αφέντη μου, κι αφέντη
καβαλάρη,

Αρματομένος με σπαθί και με χρυσό κοντάρι

Άγγελος είσαι στη θωριά κι άγιος στη θεότη

Παρακαλώ βοήθει μου, άγιε στρατιώτη.

Από το άγριο θεριό και δράκοντα μεγάλο,

Οπού τον πήγαιν' άνθρωπο κάθε πρωί και βράδυ

Κι αν δεν τον πήγαιν' άνθρωπο κάθε πρωί στην
ώρα

Κανένανε δεν άφηνε νερό να πιεί στη Χώρα.

.....

Στα μάρμαρα του πηγαδιού δέσαν την αλυσίδα

Κι εδέσανε την όμορφη κιάτυχη κορασίδα.

Κι Άη Γιώργης εβουλήθηκε να πάει να την
σώσει

Κι από τ' άγριο θεριό να την ελευθερώσει.

.....

Μιάν κονταριάν το έδωσε, το χτύπησε στο
στόμα

Και παρευθύς το ζάλισε κάτω στις γης το χόμα

.....

Γεώργιον με λέγουσι απ' την Καππαδοκία

θέλεις να κάμεις χάρισμα, κάμε μιάν εκκλησία

Και βάλε και ζωγράφισε Χριστόν και Παναγία

Και στη δεξιά της την πλευρά βάλ' έναν
καβαλάρη,

Αρματομένο με σπαθί και με χρυσό κοντάρι

Εικ. 6. Εικόνα του άη Γιώργη Δρακοντοκτόνου

Τα στοιχειά των Πηγαδιών

Τα πηγάδια και μάλιστα τα μεγάλα πώχουν μέσα σπηλιές, έχουν το καθένα το στοιχείο του. Αυτό είναι ένας κοντός αραπάκος, που βγαίνει και κάθεται στου πηγαδιού τα χείλια, και δεν πειράζει ένα, ούτε μιλεί, μόνο αν περάση καμμιά κοπέλλα της κάνει νοήματα να πάη κοντά. Και αν πάη την περιποιείται και της δίνει πολλά δώρα. Αν πάλι δεν πάη δεν τον μέλει, ούτε της δίνει τίποτε. Μόνο καμμιά φορά από τη φούρκα του για την καταφρόνια πέφτει μέσα στο πηγάδι. Γυρεύει όμως και να ξεγελάση όμορφα κορίτσια με πα-ρακάλια και τάματα. Και λέγουν μάλιστα πως μερικές τις επλάνε-σε με τα χαρίσματά του και τις εκατέβασε στο πηγάδι, τις έμπασε σε ωραιότατες κάμαρες, που είχαν πολύ λαμπρά και πλούσια πράματα, και αφού τις εκράτησε μια μέρα κ' έφαγαν κ' έπιαν καλά, τις έβγαλε πάλι έξω από το πηγάδι.

Οι παραδόσεις αυτές παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνο για το μαγικό και θρησκευτικό τους περιεχόμενο, όσο κυρίως για τις κοινωνικοοικονομικές διαστάσεις που απηχούν, όταν αποβάλουν τον πέπλο του μύθου. Οι δράκοι, οι δράκοντες και τα στοιχειά που προσπαθεί με αιματηρές θυσίες να εξευμενίσει ο άνθρωπος παραπέμπουν σε φιλονικίες μέχρι θανάτου για το μοίρασμα των νερών, που συμβαίνουν προπάντων μεταξύ συγγενών-αδερφών, στην κυριαρχία των νερών και τη σχέση της με την διαφέντευση του συγκεκριμένου χώρου.

Οι παραδόσεις, που αναφέρονται στους αγώνες για την προστασία, απόκτηση νερού ή στις διεκδικήσεις πηγών από τους γείτονες είναι ιδιαίτερα πολλές. Η προστασία πηγής επιτυγχάνεται με τη δημιουργία κάστρου:

Στην περιοχή Καστράκι στο Επταχώρι Καστοριάς: «ήταν ένα μικρό κάστρο, πιθανότατα προπύργιο του βασιλείου του Τσούκα που προφύλαγε τη μάνα του νερού (= η πηγή του νερού, νερομάννα), που έρχονταν στο βασίλειο».

Η εξαφάνιση πηγής καταλογίζεται στις προσπάθειες γειτονικών οικισμών να «πιάσουν τη φλέβα» του νερού με διάφορες μεθόδους. Συχνά η ανακάλυψη πηγής από ξένους προς τον οικισμό οδηγεί στη θανάτωσή τους για να μη διαδώσουν το μυστικό

Παράδοση

«Εις τον καιρόν εκείνον, μοι διηγήθη ο συνοδεύων με αφελής ιερέυς, έβωσκε ένας τσοπάνης το ποιμνιόν του εις τα βουνά εδώ γύρω [στο Βελεστίνο]. Ήταν καλοκαίρι και διψούσαν τα ζώα. Έξαφνα βλέπει μίαν ημέραν ότι τα γίδια του εφαιόντο ποτισμένα. Πού και πώς δεν ήξευρεν. Επρόσεξε κι άλλην ημέραν και είδε τον τράγον να σκύφτη χαμηλά εις την γην. Είχε βρει νερό και έπινεν, έπινεν αχόρταγα. Βάζει τ'αυτί ο πιστικός στην γην, εκεί που είδε σκυμμένον τον τράγον και ακούει να κοχλάζη το νερό. Κανείς δεν ήξευρεν από πού ήρχονταν εκείνο το νερό το κρυμμένο και πού επήγαινε. Ήθελε να το κρατήση κι εκείνος μυστικό. Αλλά εκεί που έσκυφτε κι αυτός να πιή του πέφτει στο νερό η φλογέρα. Σε λίγες ημέρες η φλογέρα του εφευρέθηκε κάτω στον πλάτανο (εις τον πλάτανον παρά την λίμνην της Υπερείας- σήμερα Κεφαλόβρυσο). Το μαθαίνει ο αγάς (=ο Τούρκος άρχοντας της περιοχής). Ζητά να μάθη ποιανού ήτον η φλογέρα και πώς ευρέθηκε εκεί. Μαθαίνει από τα πολλά πως η φλογέρα ήταν του τσοπάνη. Διατάζει να του τον φέρουν μπροστά του. Τον εξετάζει και μαθαίνει πως του έπεσεν η φλογέρα εκεί που έσκυψε να πιή από το νερό που είχε εύρει το τραγί. Ο αγάς θέλησε να μάθη κι αυτός την πηγή για να φέρη το νερό στο παλάτι του. Στέλνει τον τσοπάνη συντροφευμένο με δυό αράπηδες στο βουνό, κι εκεί του δείχνει εκείνος την πηγή που είχε πέσει η φλογέρα. Οι αραπάδες έρχονται και το λένε του αγά, αφού πρώτα εσκότωσαν τον τσοπάνη, όπως τους είχε διατάξει ο αγάς. Σε λίγο βρέθηκαν και οι αραπάδες σκοτωμένοι, γιατί έτσι είχε διατάξει ο αγάς. Έμεινε κείνος μονάχος να το ξέρει πού ήταν το κεφαλάρι (= μεγάλη πηγή νερού). Έπειτα πέθανε χωρίς να το πή κανενός. Γι αυτό κανείς ακόμα ως τα σήμερα δεν το ξέρει πού πρωτοβγαίνει το νερό, που χύνεται από τους βράχους κοντά στον πλάτανο» (Ο Σπυρίδων Λάμπρος κατέγραψε την παράδοση το 1881).

Η στέρηση του νερού από τους πολιορκημένους σε οχυρωμένο οικισμό (κάστρο) σημαίνει την παράδοσή του. Αυτό επιτυγχάνεται είτε με την διακοπή της ροής του νερού με την ανακάλυψη του αγωγού ή του υδραγωγείου ή με τη δηλητηρίαση του νερού στο υδραγωγείο.

Η μέθοδος αλώσεως φρουριακού συγκροτήματος έχει χρησιμοποιηθεί στην ιστορία επανειλημμένα. Οι σχετικές παραδόσεις είναι πολλές και αναφέρονται σε προδοσία την οποία πραγματοποιεί ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία δέχεται δώ-ρα ή ύστερα από πίεση ή εξωμότης (ρωμιογύρισμα), πράγμα που αιτιολογεί το ανοσιούργημα Δεν αποκλείεται η ανακάλυψη των αγωγών από ζώα, όπως τα νοήμονα άλογα.

- **Αποστ. Ε. Βακαλοπούλου**, Ιστορία της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 94. **Του Ίδιου**, Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 92. Αναφέρεται στην άλωση της Θεσσαλονίκης από τον Μουράτ τον Β΄ (1430) με την αποκοπή των υδροσωλήνων του Χορτιάτη.
- **Στ. Α. Ημέλλου**, Ιστορικά παραδόσεις περί αλώσεως οχυρωμένων θέσεων, Λαογραφικά, τ. Α΄, ό. π., σ. 136-141.

στην τοποθεσία στον Μάλιον έδωσαν στα άλογά τους να φάνε κριθάρι το δειλινό και την άλλη μέρα που δίψασαν άρχισαν με τα πόδια τους να σκα-λίζουν τη γη εκεί που πέρναγε το υδραγωγείο από τη θέση Καρβουνόβρυση στο Παλαιόκαστρο. Έτσι βρήκαν το νερό οι Τούρκοι και το έκοψαν. Μετά από τρεις ημέρες παρεδόθη η φρουρά και τους πο-λεμιστές τους έφαζαν, τα γυναικόπαιδα τα πούλη-σαν, τους γέρους τους πήραν και τους έρριζαν από τη θέση Τρόχαλο ή καμμιά πέτρα. Έζησε μόνο ένας λεγόμενος Κούσκουρος, ο οποίος κατοίκησε σε δασώδη περιοχή στη θέση Τζαφέρη».

«Στο Παλαιόκαστρον όταν το πήραν οι Τούρκοι

Η μετατόπιση ή εξαφάνιση πηγής από φυσική ή άλλη αιτία είναι ένα φαινόμενο ιδιαίτερα συχνό και οι σχετικές λαϊκές παραδόσεις πολλές. Προέρχονται από περιοχές στις οποίες οι μετατοπίσεις αυτές από κατολισθήσεις, σεισμούς αλλά και ανθρώπινες παρεμβάσεις από την υπερεκμετάλλευση των δασών, πυρκαγιές και άλλες αιτίες είναι συχνές.

Αμέλεια για το μέλλον πηγής ή εσκεμμένη ενέργεια εξαφάνισής της δείχνουν οι παραδόσεις για την παροχέτευση του ύδατος πηγής σε μεγάλη απόσταση από την αρχική. Αιτία είναι συνήθως η ρίψη στην πηγή από γυναίκες, που πλένουν τα σκουτιά (μάλλινα υφάσματα) κατά λάθος ή σκοπίμως για κάποιο σοβαρό λόγο, κυρίως φιλονικία για το νερό, κομματιών από φλοκάτες ή ποκαριών από μαλλιά και ιδιαίτερα γίδινα, που δεν σαπίζουν, για να φράξει η έξοδος του νερού και ξεπηδήσει παρακάτω.

Ιδιαίτερο οικολογικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παραδόσεις που αναφέρονται σε εξαφάνιση πηγής μετά από σκόπιμη ρίψη υδραργύρου .

Παράδοση

• Για τη λίμνη του Οστρόβου

«λένε πως παλιά δεν υπήρχε η λίμνη. Στη μέση ήτανε ένα χωριό, πολιτεία ολόκληρη. Έγινε σεισμός και την κατάστρεψε. Απέναντι στη λίμνη υπάρχουν ακόμη δυό κάστρα χαλασμένα, τα λέμε στα τούρκικα καλέ. Αυτά τα κάστρα ήσαν για να φυλάνε την πολιτεία, που εβούλιαξε κι εγίνηκε λίμνη».

Σήμερα

Συχνά διαβάζουμε για χειμάρρους στους οποίους παρουσιάζονται ψόφια βατράχια, για ρέματα με νερό μολυσμένο, που ξεκινούν από πηγές στις οποίες για να πλύνουν τις φλοκάτες ρίχνουν ολόκληρα κουτιά με απορρυπαντικό. Αυτό, εκτός από τη δηλητηρίαση κάθε ζωικού οργανισμού, διαβρώνει το έδαφος και το νερό παροχετεύεται αλλού η χάνεται μέσα στη γη.

Παράδοση

«Δυό αδέρφια μάλλοναν, ποιό θα ποτίσει πρώτο τα πρόβατα και σκοτώθηκαν. Η μάνα τους από τη θλίψη της έρριξε μέσα στην πηγή διάργυρο. Και καταχωνιάστηκε η πηγή. Βγήκε στον κάμπο κατά την Κάρλα». Στη Γορτυνία, επίσης, στην Κάτω Βρύση κοντά στο χωριό, λένε ότι «έβγαινε πρώτα πολύ νερό κι έτσι τα παλαιϊκά χρόνια αλέθανε εκεί μύλοι κι ήσαν και ταμπάκινα. Εκεί λένε μιά γυναίκα έχασε την παντόφλα της και δεν τη βρήκε. Θύμωσε λοιπόν κι έρριξε μέσα στο νερό διάργυρο(=υδράργυρο) κι εχάθη το νερό και βγήκε αυτό μιά ώρα πιο μακριά. Στον Αη Γιάννη».

Η συχνότητα των παραδόσεων, που έχουν σχέση με την παροχέτευση της πηγής νερού με την ρίψη υλικών που δύσκολα φθείρονται (μαλλιά, κόσκινο ασημένιο) καθώς και υλών που φθείρουν τους φυσικούς αγωγούς του νερού (υδράργυρος) φανερώνει την έκταση των παρεμβάσεων του ανθρώπου στην αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος από άγνοια ή σκοπιμότητα ή και από τα δύο συγχρόνως.

Η εξασφάλιση επάρκειας νερού σε οργανωμένους οικισμούς, που δεν διαθέτουν αείρρες πηγές επιτυγχάνεται με τη δημιουργία υδραγωγείων και δικτύων υδρεύσεως. Δείγματα μεγάλων υδραυλικών έργων έχουμε από τις αρχαίες ελληνικές και ρωμαϊκές πόλεις, το Βυζάντιο και την τουρκοκρατία. Η ίδρυση πηγαδιού ή βρύσης είναι πολλές φορές έργο ατόμων που θεωρούνται ευεργέτες και μνημονεύονται από τους μεταγενέστερους. Οι κρήνες φέρουν τα ονόματα των κητόρων τους, τους οποίους μνημονεύουν οι επόμενες γενιές με ευγνωμοσύνη.

Η ίδρυση υδραγωγείων αποτελεί, βεβαίως, έργο της κοινότητας, των υπευθύνων για την τύχη του οικισμού αρχόντων. Το πρόβλημα της λειψυδρίας στην παράδοση με τον άγιο Γεώργιο, που σκοτώνει το δράκοντα, που φυλάει το νερό, λύνεται όταν ο κλήρος πέφτει στη βασιλοπούλα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για τα στοιχεία που περιέχουν, παρουσιάζουν οι παραδόσεις που αναφέρονται σε δημόσιους διαγωνισμούς για την εκτέλεση μεγάλων τεχνικών έργων, όπως η οχύρωση οικισμού, η οδοποιία και η ύδρευση. Το έπαθλο για τον νικητή του διαγωνισμού είναι συνήθως η κόρη του επικεφαλής του οικισμού, του βασιλιά ή του άρχοντα και επακόλουθο η μεταβίβαση σ' αυτόν της εξουσίας.

Η κατασκευή υδραγωγείων και δικτύων για υδροδότηση μεγάλων κυρίως κέντρων είναι από τα πιο δύσκολα έργα και η πραγματοποίησή τους με τα μέσα που ήταν διαθέσιμα σε παλαιότερες περιόδους αποτελούσε πραγματικό άθλο. Το έπαθλο ήταν, όπως ήδη αναφέρθηκε, η κόρη του βασιλιά ή του άρχοντα της περιοχής. Αυτό σημαίνει ότι ο ευτυχής νικητής κέρδιζε την όμορφη κόρη για γυναίκα του και παράλληλα γινόταν μέτοχος της διοικήσεως του τόπου που υδροδοτούσε.

Οι αρχαίοι Έλληνες γνωρίζουμε ότι τιμούσαν ιδιαίτερα τους ανθρώπους που ήταν χρήσιμοι στο κοινό, όπως συμβαίνει με τους εξολοθρευτές επιβλαβών ερπετών και επιδημιών καθώς και εκείνους οι οποίοι ανίχνευαν πηγές ύδατος ή κατασκεύαζαν αγωγούς για τη μεταφορά νερού στις πόλεις. Ο Όμηρος (Ιλ. Φ. 257) αναφέρει *άνδρα οχετηγόν*(=ο κατασκευαστής αγωγού) και ο Αριστοτέλης «τους τας υδραγωγίας ποιούντας» και τους «περί των υδροφαντικών την εμπειρίαν ειληφότας και δεινούς περί ζήτησιν

υδάτων και συναγωγήν». Ο Πλούταρχος αναφέρει *Υδραγωγόν* κάποιον Διονύσιο, ενώ ο Ηρόδοτος (III.60) ονομάζει αρχιτέκτονα του ορύγματος, με το οποίο διοχετεύτηκε το νερό με σωλήνες στην πόλη των Σαμίων, τον Μεγαρέα Ευπαλίνο. Οι αρχαίοι κατά τον Πλούταρχο «δεινόν περί την ζήτησιν υδάτων ιστορούσι τον Ηρακλέα και πολλούς των πάλαι». Ένα αρχαίο λεσβιακό ψήφισμα επαινεί μάλιστα «*Αθανάδαν ότι ανήρ αγαθός έστι εις τον δήμον των Μυτιληναίων δια το άγειν το ύδωρ ό επαγγέλλει εις τον ναόν και εις την πόλιν...*».

Οι παραδόσεις, συχνά παραμύθια με δυσδιάκριτα όρια, που αναφέρονται σε διαγωνισμούς για την κατασκευή δημοσίων έργων (στοιχήματα) με έπαθλο τη βασιλοπούλα-αρχοντοπούλα είναι πολλές και προέρχονται, από το σύνολο του ελληνικού χώρου (Κορινθία, Αττική, Ακαρνανία, Δωρίδα, Λακωνία, Κρήτη κ.α.) και ιδιαίτερα από πόλεις που διαθέτουν οχύρωση και σύστημα ύδρευσης από την αρχαιότητα.

Οι παραδόσεις αναφέρουν σε γενικές γραμμές ότι ο βασιλιάς ή ο άρχοντας του τόπου έχει μιá όμορφη κόρη σε ηλικία γάμου και αποφασίζει να εκμεταλλευθεί τη δυνατότητα της επιλογής γαμβρού. Προκηρύσσει λοιπόν διαγωνισμό για τον αξιότερο, που πρώτος θα κατασκευάσει ένα από τα τρία μεγάλα έργα, που είναι συνήθως το **κτίσιμο κάστρου** γύρω από την πόλη (οχύρωση), η **κατασκευή υδραγωγείου** ή η **μεταφορά από μακρυνή απόσταση νερού** στον οικισμό (ύδρευση) ή και τα δύο μαζί και τέλος η **κατασκευή δρόμου** που να συνδέει την πόλη με το λιμάνι (επικοινωνία). Σπανιότερα το τρίτο έργο μπορεί να είναι η **δεντροφύτευση** γύρω από τον οικισμό. Σε ορισμένες περιπτώσεις τους άθλους υποβάλλει η ίδια η βασιλοπούλα ή έχει κάνει ήδη την επιλογή της και είναι μεροληπτική απέναντι σε κάποιον από τους διαγωνιζομένους ενώ άλλοτε πάλι δυσκολεύεται να επιλέξει και προτιμά να μονάσει ή να πεθάνει παίρνοντας δηλητήριο ή χρησιμοποιώντας την πέτρα από το δαχτυλίδι της.

Παράδοση από την περιοχή της Σπάρτης για τη βασιλοπούλα του Μυστρά: «*ξακουστή σ' όλο τον κόσμο για την μεγάλη της ομορφιά. Πολλά βασιλόπουλα ήρθανε και τη ζητήσανε για γυναίκα τους και κείνη δεν έστερξε κανένα. Δυό βασιλόπουλα την αγαπήσανε πολύ και το καθένα την ήθελε για λόγου του. Και κείνη αγάπησε και τα δύο ίσα. Δεν ήξερε ποιό να προτιμήσει. Και τα δυό την αγαπούσανε πολύ. Όποιο κι αν προτίμαγε θα είχε βάρος στην ψυχή της πως αδίκησε το άλλο. Γι αυτό τους λέει να κάμουνε ο καθένας 'πο ένα μεγάλο έργο, ο ένας να φτειάσει το κάστρο κι ο άλλος να φέρη το νερό του βιβαριού, κι όποιος τελειώσει πρώτος θα γίνη ο άντρας της. Τρέξανε τα βασιλόπουλα, βάλανε μαστόρους και αγωνιούντανε ποιός να τελειώσει γληγορότερα το μεγάλο έργο που τους είπε η βασιλοπούλα. Φαινότενε πως εκείνος που έφτειαχνε το κάστρο θα ήταν και ο τυχερότερος. Την ώρα που πήγε ο αρχιμάστορας να παραδώκει τα κλειδιά του κάστρου, ήρθε και το νερό στη βρύση.*

Τότενες η βασιλοπούλα για να κακογνωμίση κανένανε και τους κάμη να σκοτωθούνε, πήγε στο μέρος που το λένε σήμερα Μαρμάρα και φαρμακάθηκε. Εκεί κοντά ήταν ένα λουλούδι, και σ' αυτό είπε η βασιλοπούλα, τα φύλλα του να πάρουνε την πίκρα της και τα άνθη του την ομορφιά της εγινε

η πικροδάφνη. Τα βασιλόπουλα άμα μάθανε το θάνατό της αφήκανε κάθε κάκια και ήρθανε και της φτειάσανε ένα μαρμαρένιο τάφο για να μη τήνε φάνε τα σκουλήκια. Λένε όμως ότι ένα φίδι τρύπησε το μάρμαρο και μπήκε μέσα και την έφαγε.

Ο μαρμαρένιος τάφος της βασιλοπούλας βρίσκεται ακόμα στη Μαρμάρα».

Πρόκειται για τα Κάστρα του Μυστρά και της Σπάρτης, που υδρεύονταν από δύο πηγές του Ευρώτα και της Μαγουλίτσας.

Η πηγή / βρύση

Συχνά, παράμερα, χαμηλότερα από τις πλατείες βρίσκονται οι βρύσες, από τις οποίες οι γυναίκες, φορτωμένες με τις στάμνες τους, κουβαλούσαν το νερό στο σπίτι. Με τη βρύση συνδέονται πολλές εθιμικές και λατρευτικές πράξεις που δείχνουν την ιερότητα του χώρου και τις ποικίλες συμβολικές λειτουργίες του. Αναφέρουμε ενδεικτικά την εθιμική υποχρέωση της νύφης, στις περισσότερες περιοχές της χώρας μας, να επισκέπτεται με πομπή πριν από την ημέρα του γάμου ή αμέσως μετά από αυτήν τη βρύση ή το πηγάδι του χωριού. Στην Ήπειρο έριχνε ρύζι γύρω από τη βρύση ενώ στην Αιτωλία να άλειφε με βούτυρο και έριχνε στο νερό νομίσματα και ψωμί. Σε μερικά μέρη, πάλι, στη βρύση λαμβάνουν χώρα την Προτοχρονιά διάφορες μαγικές, δεισιδαίμονες και μαντικές πράξεις. Για να εξασφαλιστεί η υγεία, για παράδειγμα, αντλούν το αγιοβασιλιάτικο, καινούργιο νερό με τρόπο τελετουργικό, αμίλητοι, και το μεταφέρουν στο σπίτι για να ανανεωθεί το παλιό ή για την υγεία των ενοίκων, αφού από αυτό πίνουν και νίβονται όλοι «για την καλή χρόνια».

Εικ. Βρύση

Παράλληλα κείμενα

Στις περιοχές που μαστίζονται από λειψυδρία η αναζήτηση νέων πηγών νερού είναι αγωνιώδης, πράγμα που καθρεφτίζεται στις δοξασίες και παραδόσεις των κατοίκων του, στις οποίες οι εχθρικές δυνάμεις σχεδόν πάντοτε επιβουλεύονται τις πηγές. Σύμφωνα, λοιπόν με σχετικές παραδόσεις την μοναδική πηγή στην περιοχή διαφεντεύει δράκοντας ή δράκος και δεν αφήνει το νερό ελεύθερο να δροσίσει τους κατοίκους ή να ποτίσει τη γη. Ο Δράκος αυτός συγκατατίθεται να αφήσει για λίγες μόνο ώρες της ημέρας το νερό, αφού τον «ταΐσουν» με ανθρώπινο κρέας και μάλιστα νεαρής ηλικίας. Με την παρέμβαση υπεράνθρωπης δύναμης, του σατανά ή δρακοντοκτόνου αγίου (Γεωργίου, Δονάτου, Ρηγίνου κ.ά.) απαλλάσσεται ο πληθυσμός από το μαρτύριο της λειψυδρίας και αφήνεται το νερό να κυλήσει άφθονο .

Το τραγούδι του Άη Γιώργη

Άγιε μου Γιώργη αφέντη μου, κι αφέντη καβαλάρη,

Αρματωμένος με σπαθί και με χρυσό κοντάρι

Άγγελος είσαι στη θωριά κι άγιος στη θεότη

Παρακαλώ βοήθει μου, άγιε στρατιώτη.

Από το άγριο θεριό και δράκοντα μεγάλο,

Οπού τον πήγαιν' άνθρωπο κάθε πρωί και βράδυ

Κι αν δεν τον πήγαιν' άνθρωπο κάθε πρωί στην ώρα

Κανένανε δεν άφηνε νερό να πιεί στη Χώρα.

.....

Στα μάρμαρα του πηγαδιού δέσαν την αλυσίδα

Κι εδέσανε την όμορφη κιάτυχη κορασίδα.

Κι Άη Γιώργης εβουλήθηκε να πάει να την σώσει

Κι από τ' άγριο θεριό να την ελευθερώσει.

.....

Μιάν κονταριάν το έδωσε, το χτύπησε στο στόμα

Και παρευθύς το ζάλισε κάτω στις γης το χώμα

Γεώργιον με λέγουσι απ' την Καπαδοκία

θέλεις να κάμεις χάρισμα, κάμε μιάν εκκλησία

Και βάλε και ζωγράφισε Χριστόν και Παναγία

Και στη δεξιά της την πλευρά βάλ' έναν καβαλάρη,

Αρματωμένο με σπαθί και με χρυσό κοντάρι

Εικ. Άγιος Γεώργιος

Διαμορφώσεις και χτίσματα ειδικών χρήσεων

Αναπόσπαστα λειτουργικά τμήματα του ιστού των οικισμών αποτελούσαν τα περίφημα γεφύρια που επέτρεπαν την μετακίνηση των ανθρώπων και των αγαθών, οι ποικίλες διαμορφώσεις του χώρου όπως πλακοστρώσεις, καθιστικά, αναβαθμοί (σκαλοπάτια), διαβατικά και κρήνες σε πλατείες ή σε αυλές, τα λιθόστρωτα μονοπάτια και οι ξερολιθιές. Στον οργανωμένο χώρο του οικισμού εκτός από τις κατοικίες, εντάσσονται επίσης το νεκροταφείο, ο αλευρόμυλος (ανεμοκίνητος, υδροκίνητος, χειροκίνητος), το ελαιοτριβείο, η νεροτριβή, ο φούρνος, διάφορα εργαστήρια που εξυπηρετούν τις ανάγκες των κατοίκων καθώς και αγροικίες (καλύβια, εξοχικά, στανοτόπια).

Εικ. Γεφύρι

Εικ. Λιθόστρωτος δρόμος

Παράλληλα κείμενα

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για τα στοιχεία που περιέχουν, παρουσιάζουν οι παραδόσεις που αναφέρονται σε δημόσιους διαγωνισμούς για την εκτέλεση μεγάλων τεχνικών έργων, όπως η οχύρωση οικισμού, η οδοποιία και η ύδρευση. Το έπαθλο για τον νικητή του διαγωνισμού είναι συνήθως η κόρη του επικεφαλής του οικισμού, του βασιλιά ή του άρχοντα και επακόλουθο η μεταβίβαση σ' αυτόν της εξουσίας. Οι παραδόσεις αναφέρουν σε γενικές γραμμές ότι ο βασιλιάς ή ο άρχοντας του τόπου έχει μία όμορφη κόρη σε ηλικία γάμου και αποφασίζει να εκμεταλλευθεί τη δυνατότητα της επιλογής γαμβρού. Προκηρύσσει λοιπόν διαγωνισμό για τον αξιότερο, που πρώτος θα κατασκευάσει ένα από τα τρία μεγάλα έργα, που είναι συνήθως το **κτίσιμο κάστρου** γύρω από την πόλη (οχύρωση), η **κατασκευή υδραγωγείου** ή η **μεταφορά από μακρινή απόσταση νερού** στον οικισμό (ύδρευση) ή και τα δύο μαζί και τέλος η

κατασκευή δρόμου που να συνδέει την πόλη με το λιμάνι (επικοινωνία). Σπανιότερα το τρίτο έργο μπορεί να είναι η **δεντροφύτευση** γύρω από τον οικισμό. Σε ορισμένες περιπτώσεις τους άθλους υποβάλλει η ίδια η βασιλοπούλα ή έχει κάνει ήδη την επιλογή της και είναι μεροληπτική απέναντι σε κάποιον από τους διαγωνιζομένους ενώ άλλοτε πάλι δυσκολεύεται να επιλέξει και προτιμά να μονάσει ή να πεθάνει παίρνοντας δηλητήριο ή χρησιμοποιώντας την πέτρα από το δαχτυλίδι της.

Παράδοση από την περιοχή της Σπάρτης για τη βασιλοπούλα του Μυστρά: «*ξα-κουστή σ' όλο τον κόσμο για την μεγάλη της ομορφιά. Πολλά βασιλόπουλα ήρθανε και τη ζήτησαν για γυναίκα τους και κείνη δεν έστερξε κανένα. Δύο βασιλόπουλα την αγαπήσανε πολύ και το καθένα την ήθελε για λόγου του. Και κείνη αγάπησε και τα δύο ίσα. Δεν ήξερε ποιά να προτιμήσει. Και τα δύο την αγαπούσανε πολύ. Όποιο κι αν προτίμαγε θα είχε βάρος στην ψυχή της πως αδίκησε το άλλο. Γι αυτό τους λέει να κάμουνε ο καθένας 'πο ένα μεγάλο έργο, ο ένας να φτιάσει το κάστρο κι ο άλλος να φέρη το νερό του βιβαριού, κι όποιος τελειώσει πρώτος θα γίνη ο άντρας της.*

Τρέξανε τα βασιλόπουλα, βάλανε μαστόρους και αγωνιούντανε ποιός να τελειώσει γρηγορότερα το μεγάλο έργο που τους είπε η βασιλοπούλα. Φαινότανε πως εκείνος που έφτιαχνε το κάστρο θα ήταν και ο τυχερότερος. Την ώρα που πήγε ο αρχιμάστορας να παραδώκει τα κλειδιά του κάστρου, ήρθε και το νερό στη βρύση.

Τότενες η βασιλοπούλα για να κακογνωμίση κανένανε και τους κάμη να σκοτωθούνε, πήγε στο μέρος που το λένε σήμερα Μαρμάρα και φαρμακώθηκε. Εκεί κοντά ήταν ένα λουλούδι, και σ' αυτό είπε η βασιλοπούλα, τα φύλλα του να πάρουνε την πίκρα της και τα άνθη του την ομορφιά της εγινε η πικροδάφνη. Τα βασιλόπουλα άμα μάθανε το θάνατό της αφήκανε κάθε κάκια και ήρθανε και της φτιάσανε ένα μαρμαρένιο τάφο για να μη τήνε φάνε τα σκουλήκια. Λένε όμως ότι ένα φίδι τρύπησε το μάρμαρο και μπήκε μέσα και την έφαγε.

Ο μαρμαρένιος τάφος της βασιλοπούλας βρίσκεται ακόμα στη Μαρμάρα».

Πρόκειται για τα Κάστρα του Μυστρά και της Σπάρτης, που υδρεύονταν από δύο πηγές του Ευρώτα και της Μαγουλίτσας